

DOMNIA ȘI „CASA DOMNIEI” ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ. ETIMOLOGIE ȘI SEMNIFICAȚIE ISTORICĂ (SECOLELE XIV-XVI)

Marius Liviu Ilie

Craiova

Izvoarele medievale ale Țării Românești amintesc adeseori, pentru intervalul secolelor XIV–XVI, formulări precum „casa domniei” sau „casa domnească”, sursele primare neoferind însă informații directe despre semnificația istorică a acestor expresii. O analiză a etimologiei cuvântului „domn” poate constitui un punct de plecare în încercarea de a stabili sensul „casei domnești”, așa cum apărea ea în documentele voievodale sau cronicile interne românești ale Evului Mediu. Este îndeobște cunoscut că substantivul *domn* are la origine latinescul *dom(i)nus*¹. Acest lucru era știut, în anumite părți ale spațiului românesc, încă din secolul XVII; scriind despre Dragoș al Moldovei, Miron Costin arăta că acesta era „fiul unui *dominus* dintre cei vechi (de curând l-au numit cu acest nume corupt: domn, precum și *vaida* din ungurește, apoi mai bine, din polonă, voievod)”². Pasajul citat are o importanță deosebită pentru stabilirea etimologiei latine a cuvântului românesc *domn*, deoarece acesta din urmă a fost format prin „corupere” de la latinescul *dominus*. Așadar, pentru a înțelege etimologia cuvântului *domn*, va trebui să începem cu etimologia cuvântului *dominus*.

Prin *dominus* latinii înțelegeau *stăpânul casei și stăpânul proprietății*³. Émile Benveniste, marele lingvist francez specialist în limbile indo-europene, afirma că „persoana numită *dominus* are autoritate asupra noțiunii de *domus*, pe care o reprezintă și o întrupează”⁴. Adeseori, în textele latine, cele două cuvinte erau

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, [București], Edit. Academiei Române, 1984, p. 277; a se vedea și studiul lui Tudor Teoteoi, *Termenul latin domnus, o verigă neglijată în explicarea noțiunii de domn al țărilor române în Evul Mediu*, publicat în volumul *In memoriam Profesor Radu Manolescu*, coord. prof. dr. Stelian Brezeanu, îngrijirea volumului conf. dr. Ecaterina Lung și Monica Neamțu, București, Edit. Universității din București, 2006, p. 114-125.

² Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panitescu, [București], Edit. de stat pentru literatură și artă, 1958, p. 209.

³ Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, ed. a II-a revăzută și adăugită, București, Edit. Humanitas, 2003, p. 403.

⁴ Émile Benveniste, *Vocabularul instituțiilor indo-europene*, I. *Economie, rudenie, societate*, traducere din limba franceză de Dan Slușanschi, București, Edit. Paideia, 1999, p. 255.

alăturate – „*nec domo dominus, sed domino domus honestanda est*”⁵, spunea, spre exemplu, Cicero. Cum anume trebuie privită această *casă* (*domus*), pe care o stăpâna cel ce purta titlul de *dominus*? Émile Benveniste a susținut că „în latină... *domus* nu admite nici o calificare materială și nu denumește niciodată un edificiu. În schimb, *domus* înseamnă mereu «casă» în înțelesul de «familie»”⁶, în timp ce „*dominus* nu era nicidecum cel răspunzător de clădirea «casei»”⁷, ci, am putea completa, era răspunzător de „familie”. O. Szemerényi, într-o recenzie⁸ la ediția franceză a lui Benveniste⁹, susținea că, dimpotrivă, *domus* trebuie să fi reprezentat o „clădire” sau o „construcție”. Esențial este însă că prin *dominus* se înțelegea cel mai adesea „stăpânul casei”. Așadar, conducătorii politici ai Țării Românești și ai Moldovei purtau un titlu ce avea la origine un cuvânt latin, care în limbajul cotidian îl desemna pe „stăpânul casei”.

Deoarece începând cu secolul XIV actele interne ale Țării Românești și Moldovei au fost redactate în slavonă, domnii din cele două țări au purtat titlul de **господинъ**, un corespondent etimologic al latinescului *dominus*. În Țara Românească, primul hrisov în slavonă datează din vremea lui Vladislav Vlaicu, cel mai probabil din 1374, și reprezintă un act de danie pentru mănăstirea Vodița¹⁰. Titlul domnesc al lui Vladislav este acela de „господинъ въ сѣи Вжгровлхїи (domn a toată Ungrovlahia)”¹¹. În Moldova, primul document redactat în slavonă este emis de cancelaria lui Roman I la 30 martie 1392 și este tot un act de donație, adresat boierului Ionaș viteazul¹². La fel ca și Vladislav, Roman poartă, la rândul său, titlul de „gospodin\ (domn)”¹³. Acest titlu, uneori cu varianta **господаръ**¹⁴, va fi purtat de suveranii celor două țări românești, în actele de cancelarie, până când el va fi înlocuit de cuvântul românesc *domn*.

Într-un articol dedicat terminologiei juridice a documentelor emise de țării bulgari în Evul Mediu, istoricul Ivan Al. Biliarsky arăta că termenul slavon *gospodin* („gospod\”, „gospodar\”) era identic termenului latin *dominus*, iar din punct de vedere etimologic provenea din paleoslavul „*gast'pad*”, acesta din urmă

⁵ „Nu stăpânul să fie ridicat în cinste prin casa lui, ci casa prin stăpânul ei” (Gheorghe Guțu, *op. cit.*, p. 403).

⁶ Émile Benveniste, *op. cit.*, p. 250.

⁷ *Ibidem*, p. 252.

⁸ Recenzia a fost publicată în „Journal of Hellenic Studies”, XCII, 1972, p. 214-217; apud Émile Benveniste, *op. cit.*, p. 250, n. 7, n.trad., D.S.; a se vedea și *ibidem*, p. 7.

⁹ Idem, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, 1. *Économie, parenté, société*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1969.

¹⁰ *DRH, B, I*, p. 17-19.

¹¹ *Ibidem*, p. 17, 18.

¹² *DRH, A, I*, p. 3-4.

¹³ *Ibidem*, p. 3.

¹⁴ A se vedea, spre exemplu, piatra tombală a lui Nicolae Alexandru de la Câmpulung, unde titlul domnului Țării Românești este tocmai cel de **г[оспо]л[а]р[ь]** (o reproducere fotografică a pietrei vezi la C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881, I. Secolele XIV-XVI*, București, Edit. Enciclopedică, 2001, p. 73).

fiind creat prin joncțiunea lui „*gast*” („invitat”, „gazdă”, „șef al casei”) cu „*pat*” („puterea de a face”, „a domina”)¹⁵. La aceleași concluzii etimologice a ajuns și Oleg Kharkhordin, acesta arătând că în limba slavonă veche cuvântul *gospodar*’ era legat de termenii *gospod*’ sau *gospodin* și însemna „șef (cap) al casei, cel ce deține o proprietate, soț”¹⁶. Așadar, la fel ca și titlul latinesc (*dominus*), pe care îl purtau domnii țărilor române, și cel slavon (Господинъ) avea la origine tot sensul de *stăpân al casei*. Mai mult decât atât, cel de-al treilea termen purtat de domnii români în Evul Mediu, de fapt primul în ordinea apariției cronologice¹⁷, era identic, așa cum arăta același Ivan Al. Biliarsky, cu *dominus* și, respectiv, cu Господинъ¹⁸.

Titlul domnesc din Țara Românească și din Moldova își găsea originea lingvistică în *stăpânul casei*. Care era însă imaginea acestei *case* în Evul Mediu românesc sau, altfel spus, cum își imaginau domnii și cronicarii *casa* al cărei *stăpân* era domnul însuși? Analizând actele domnești se poate spune că, în mare, două sunt formulele în care apare „casa domnească”. Primul tip este reprezentat de daniile făcute din „casa domniei mele” sau din „casa domnească” și acordate unor mănăstiri și apare cel mai adesea în hrisoavele din a doua jumătate a secolului XIV și din primele decenii ale veacului următor; cel de-al doilea tip face referire la boierii, slugile sau dregătorii „din casa domniei mele” și este întâlnit în actele domnești din ultimele decenii ale secolului XV și în secolul XVI.

Un număr important de danii sunt cele către mănăstiri, făcute „din casa domniei mele”. Formula de mai sus apare în chiar primul document intern de limbă slavonă, emis de Vladislav Vlaicu, probabil în 1374¹⁹, acesta fiind un act de danie făcută de domnul Țării Românești către ctitoria sa, mănăstirea Vodița. Donațiile acestui hrisov pot fi împărțite în trei categorii, dintre care primele două erau odoarele necesare bisericii mănăstirii și posesiunile funciare pentru traiul zilnic al monahilor. Cea de-a treia categorie de donații urma să se facă „la fiecare praznic al sfântului și purtătorului de Dumnezeu Andonie”²⁰ și consta în „o mie de perperi *din casa domniei mele* (УТ ДОМА ГОСПОДСТВА МИ) (s.m.) și să se împartă săracilor 300 de perperi și 12 burdufuri de brânză și 12 cașcavale și o maje de ceară și 12 postavuri de îmbrăcăminte și 12 postavuri de încălțăminte și 12 pături. Acestea toate le așezăm și le dăruim pe fiecare an *din casa domnească* (УТ ДОМА ГОСПОДСКАГО) (s.m.)”²¹.

Următorul act a fost emis la 3 octombrie 1385 de Dan I pentru mănăstirea Tismana; printre daniile domnești se regăsesc „*de la casa domniei mele* (УТ ДОМДЖЕ

¹⁵ Ivan Al. Biliarsky, *Les chartes des tsars bulgares et leur terminologie juridique*, în *New Europe College. Regional Program 2002-2003, 2003-2004*, București, New Europe College, 2004, p. 181.

¹⁶ Oleg Kharkhordin, *What Is the State? The Russian Concept of Gosudarstvo in the European Context*, „History and Theory”, 40, mai 2001, p. 214.

¹⁷ *FHDR*, IV, p. 196-197.

¹⁸ Ivan Al. Biliarsky, *op. cit.*, p. 181.

¹⁹ *Vezi DRH, B, I*, p. 17-19.

²⁰ Biserica mănăstirii Vodița purta hramul Sfântului Antonie cel Mare (*ibidem*, p. 18).

²¹ *Ibidem*, p. 18, 19.

господства мѣи (s.m.), pe fiecare an, 10 burdufuri de brânză, 10 cașcavale, 10 pături și 10 postavuri pentru îmbrăcăminte și 10 postavuri pentru încălțăminte, iar miere și ceară pe măsură, cât va aduce anul²². Fratele lui Dan I, Mircea cel Bătrân, la 27 iunie 1387, confirma mănăstirii Tismana ceea ce donase „sfântrăposatul fratele domniei mele”, adică „din casa domniei mele (ѡТ ДОМА ГОСПОДСТВА МѢИ) (s.m.), pe fiecare an, 10 burdufuri de brânză, 10 cașcavale, 10 pături, 10 postavuri de îmbrăcăminte și 10 postavuri de încălțăminte²³”.

Un document interesant este cel din 20 mai 1388, o altă danie a lui Mircea cel Bătrân, de data aceasta către cea mai importantă mănăstire a sa, Cozia. Printre donații era menționat și un „obroc de la curtea domniei mele (ѡТ ДВОРА ГОСПОДСТВА МѢИ) (s.m.), pe fiecare an: 220 de găleți de grâu și 10 buți de vin și 10 burdufuri de brânză și 20 de cașcavale și 10 burdufuri de miere și 10 bucăți de ceară și 12 bucăți de postav și 300 sălașe de țigani²⁴”. Se poate observa că în acest act domnesc formula „de la casa domniei mele” este înlocuită cu „de la curtea domniei mele”, ceea ce ar putea determina întrebarea dacă nu cumva cele două modalități de exprimare sunt echivalente sau, altfel spus, dacă nu cumva pentru domnul Țării Românești ce emite acest hrisov *casa* și *curtea* erau doi termeni echivalenți. Donațiile ce se încadrează aici sunt aproximativ aceleași ca în documentele anterior prezentate, adică bunuri mobile – produse alimentare, materii prime vestimentare sau ceară – de unde se poate concluziona că în actele prezentate prin *casă* se înțelegea *curte*, în sensul de *cămară domnească*. Un caz excepțional îl constituie cele „300 sălașe de țigani” ce sunt donate prin documentul domnesc la care se face referire, astfel că, într-un înțeles mai larg, *casa* putea semnifica aici și altceva decât *cămara domnească*. Posesiunile din casa domnului puteau fi nu doar materiale, ci ele puteau consta și în „mână de lucru” pentru mănăstiri.

La începutul ultimului deceniu al secolului XIV, Mircea cel Bătrân confirma, în două rânduri²⁵, mănăstirii Tismana mai multe danii anterioare, printre care și „câte a dăruit sfântrăposatul fratele domniei mele Io Dan voievod... din *casa domniei mele* (ѡТ ДОМА ГОСПОДСТВА МѢИ) (s.m.) pe fiecare an, 10 burdufuri de brânză, 10 cașcavale, 10 pături, 10 postavuri de îmbrăcăminte, 10 postavuri de încălțăminte²⁶”. Tot danii materiale întârea Mircea cel Bătrân mănăstirii Cozia și la 8 ianuarie 1392²⁷, singura diferență fiind că de această dată donația nu se mai făcea din „casa domniei mele”, ci „din casa mea (ѠТ СВЕГО ДОМѢ) (s.m.)²⁸”.

²² *Ibidem*, p. 20, 21.

²³ *Ibidem*, p. 23, 24.

²⁴ *Ibidem*, p. 26, 27.

²⁵ Prima dată printr-un document datat în perioada 1 septembrie 1391 – 31 august 1392 (*ibidem*, p. 33-36), iar a doua oară printr-un hrisov datând aproximativ din 1392 (*ibidem*, p. 39-42).

²⁶ *Ibidem*, p. 34, 35, 40, 41.

²⁷ „... pe fiecare an câte 300 de găleți de grâu și 10 butoaie de vin și 12 burdufuri de brânză și 12 cașcavale și 12 bucăți de postav” (*ibidem*, p. 44).

²⁸ *Ibidem*, p. 43, 44.

Ultimul document al lui Mircea cel Bătrân, analizat aici, este, la fel ca și cele anterioare, o danie către mănăstirea Strugalea, „*de la casa domniei mele* (ѡТ КѢЩѢ ГОСПОДСТВА МИ) (s.m.) pe fiecare an câte 15 găleți și 2 buții de vin”²⁹.

Expresia uzitată atât de des în timpul lui Mircea cel Bătrân, dania „din casa domniei mele”, a trecut chiar în formularul documentar al lui Mihail, fiul și asociatul la tron al lui Mircea. Într-un binecunoscut act, datat către sfârșitul domniei tatălui său³⁰, Mihail, în calitate de voievod asociat, așa cum reiese din însăși titulatura documentului³¹, dăruia mănăstirilor Cozia și Codmeana, „*din însăși casa domniei mele* (ѡТ САМОГО КѢЩИ ГОСПОДСТВА МИ) (s.m.) și din însuși orașul domniei mele... 10 case: Lungași cu nepoții lui și Ianache și Caloian, fiul lui Mișu și Martin și Ivan și Gherghi și Oancea și Sâmbotin și Nicola Metaxar și Tudoran și Gherghie Paramali”³².

La prima vedere ar părea că fiul-asociat își aroga un titlu care îi depășea prerogativele. De regulă, asociatul purta titlul de „voievod”, iar titularul pe cel de „domn”³³, așa cum am văzut și mai sus în titulatura lui Mihail; în acest act domnesc însă, Mihail vorbește despre „casa domniei mele” și despre „orașul domniei mele”. Este posibil ca Mihail să nu fi făcut decât să imite titlul tatălui său, nu dintr-o oarecare dorință de uzurpare, ci, pur și simplu, dintr-o lipsă sau eroare etimologică. Revenind la formula „*casa domniei mele*”, și aceasta pare a fi fost împrumutată din formularul diplomatic al tatălui său, însă e important de stabilit dacă, pentru Mihail, va fi existat o valoare simbolică a acesteia. Pentru a explica acest fapt trebuie spus că dania către cele două mănăstiri se face „din însăși casa domniei mele și din însuși orașul domniei mele”; cheia explicației stă în cea de-a doua parte a formulării, „orașul domniei mele”, deoarece acesta reprezenta chiar o realitate pentru unii voievozi asociați la tron în țările române.

La Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân, lucrurile sunt într-o mare măsură foarte clare. În documentul la care facem referire, Mihail vorbește despre „orașul domniei mele Târgoviște”³⁴; dacă formularea „domniei mele” ar putea fi împrumutată, așa

²⁹ *Ibidem*, p. 75, 76.

³⁰ Documentul, fără dată, a fost datat de editorii *DRH, B, I*, în perioada 1417-1418 (*ibidem*, p. 82-84).

³¹ „Eu, cel în Hristos Dumnezeu, binecinstitorul și de Hristos iubitorul și de Dumnezeu uns, Ioan Mihail voievod, fiul preadulcelui Io Mircea, binecredinciosului și de Hristos iubitorului și singur stăpânitorului, marelui voievod” (*ibidem*, p. 83); pentru această asociere, vezi și P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ed. a II-a, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Gheorghe Lazăr, București, Edit. Corint, 2000, p. 62-65; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 80.

³² *DRH, B, I*, p. 83, 84.

³³ Vezi, în acest sens, Emil Vărtosu, *Titlatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în secolul al XVI-lea)*, [București], Edit. Academiei Române, 1960, p. 147; Octavian Iliescu, *L'héritage de l'idée impériale byzantine dans la numismatique et la sigilographie roumaines au moyen âge*, în „Byzantina”, t. III, 1971, p. 258-259; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 25; a se vedea și Octavian Iliescu, *Domni asociați în țările române în secolele al XIV-lea și al XV-lea*, SCIM, an. II, 1951, nr. 1, p. 39-60.

³⁴ „... ѡраши господство ми Тръговище” (*ibidem*, p. 83, 84).

cum am văzut și mai sus, din formularul diplomatic al cancelariei tatălui său, existența unui oraș al voievodului asociat putea fi determinată de necesitatea unei reședințe proprii. Așadar, alăturarea, în documentul emis de Mihail, a celor doi termeni, „orașul domniei mele” și „casa domniei mele”, primul – cu o acoperire clară din punct de vedere istoric, iar cel de-al doilea – inspirat din documentele tatălui său, poate determina întrebarea dacă nu cumva pentru Mihail „casa” reprezenta exact ceea ce primise de la tatăl său, în acest caz – orașul Târgoviște.

În privința aceluiași act, o ultimă observație s-ar impune. Cele „10 case” donate de Mihail nu fac referire la construcția arhitecturală în sine, ci la componenta umană a casei, deoarece se poate lesne vedea că enumerarea presupune nu o înșiruire de proprietăți, ci una de nume de persoană, cel mai probabil capii familiei. În felul acesta, documentul lui Mihail, la un nivel mai de jos al societății, făcea trecerea la simbolistica umană a *casei domnești* de mai târziu, acolo unde vom vedea că intrau familia lărgită și unii slujitori ai domnului.

Ultimele două documente din prima categorie, cea a daniilor mănăstirești acordate „din casa domniei mele”, vin dintr-o perioadă mai târzie față de cele descrise mai sus, și anume de la 29 august 1492, din vremea domniei lui Vlad Călugărul, respectiv de la 3 mai 1502, din vremea domniei lui Radu cel Mare. Primul dintre cele două acte domnești, o donație în bani, „obroc... [de] câte 1.000 de aspri și cheltuiala 100”³⁵, era făcută de domnul Țării Românești „din casă noastră (s.m.)”³⁶ și era adresată mănăstirii Cutlumuz de la muntele Athos. Și cel de-al doilea hrisov consta tot într-o donație, către mănăstirea Govora de data aceasta, așezământul religios primind, alături de alte posesiuni, o sumă de bani, „mertic din casa domnească (s.m.) (УТ КЪЩЕ ГОСПОДИНЕ), câte 300 aspri”³⁷. Se poate spune că, în aceste ultime două documente, *casa domnească* putea reprezenta *vistieria domnească*, dania către mănăstiri fiind una în bani. Trebuie remarcat că ambele documente sunt, din punct de vedere cronologic, ușor atipice, deoarece marea masă a daniilor mănăstirești „din casa domnească” au fost făcute în a doua jumătate a secolului XIV și în primele decenii ale veacului următor.

La sfârșitul prezentării acestui prim tip de danii „din casa domnească” – cele mănăstirești –, se impun câteva concluzii. Domnii Țării Românești din perioada amintită mai sus înțelegeau prin *casa domnească*, cel mai probabil, *curtea* sau *cămara domnească*, în care intrau bunuri mobile, adică produse alimentare, materii prime vestimentare, ceară etc.; uneori tot din *casa domnească* se asigura mănăstirilor și „mâna de lucru” a pământului, donându-se așezămintelor monahale „sălașe de țigani”. Un caz special îl constituia „casa” voievodului asociat, unde cel mai probabil intra ceea ce acesta primea de la titularul tronului; în cazul lui Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân, tatăl său îi oferise ca reședință orașul Târgoviște. Izolat, prin *casă domnească* se înțelegea *vistierie domnească*.

³⁵ DRH, B, I, p. 371.

³⁶ *Ibidem*, p. 370, 371.

³⁷ DRH, B, II, p. 45, 47.

Al doilea tip de documente în care apare „casa domnească” este cel care face referire la boierii, la slugile sau la dregătorii „din casa domniei mele”³⁸. Spuneam și mai sus că acesta este întâlnit în actele domnești din ultimele decenii ale secolului XV și în secolul XVI. Și în cazul acestui tip de documente, se întâlnește o situație atipică din punct de vedere cronologic. Într-un document datând din timpul domniei lui Alexandru Aldea, așadar cândva în intervalul cuprins între 1431 și 1436, domnul Țării Românești acorda un privilegiu feudal „celui ce mi-a slujit mult, din *casa <domniei mele>* (s.m.) (КЖ(ЦИ ГОСПОДСТВА МИ)Ъ, jupanului Voicu”³⁹. Deoarece informațiile din epocă referitoare la acest personaj sunt ambigue, nu se poate ști ce l-a determinat pe Alexandru Aldea să-l includă în „casa domniei sale”.

Noi informații despre slujitorii „din casa domniei mele” datează din timpul lui Vlad Călugărul. Într-un document datând de la 1 iunie 1483, acesta confirma mănăstirii Tismana mai multe sate, pe care le scutea de diverse „dăjdii și slujbe”; domnitorul conchidea: „și nimeni să nu cuteze să-i turbure, *nici boier, nici dregătorii care sunt în casa domniei mele* (s.m.) (НИ БОЛѢРИН, НИ ПРАВИТЕЛІЕ ЕЖЕ СЖТ ВЪ КЖЦИ ГОСПОДСТВА МІ)”⁴⁰. În anul următor, la 9 martie, același domn al Țării Românești întărea o posesiune „dregătorului, *care este din casa domniei mele, jupanului Mihai spătar* (s.m.) (ПРАВИТЕЛЮ ИЖЕ ЕСТ ВЪ КЖЦУ ГОСПОДСТВА МІ, ЖУПАНУ МИХАЮ СПАТАР)”⁴¹. Expresia din 1483 se repeta încă o dată la 20 iunie 1489, atunci când Vlad Călugărul întărea mai multe proprietăți familiei lui Milco stolnicul – „și nimenea să nu cuture a-i bântui: *nici judecători, nici birari, nici globnici, nici dregătorii domniei mele, carii sunt din casa domniei mele* (s.m.), *nici curténii, nici podvodnicarii, nici altul nimenea*”⁴².

În anii următori, Vlad Călugărul a acordat mai multe privilegii dregătorilor săi „de casă”. Deoarece informațiile despre aceștia sunt fragmentare, este foarte greu de stabilit, dincolo de calitatea de dregător, ce îl va fi determinat pe domnul Țării Românești să îi includă pe respectivii boieri în „casa domnească”. De aceea, prezentarea acestor dregători va consta într-o simplă înșiruire, izvoarele nepermițând concluzii despre ei. Astfel, la 26 iulie 1490, domnul Țării Românești

³⁸ Despre acești boieri, vezi o sinteză la Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, București, Edit. Academiei, 1968, p. 38-39.

³⁹ *DRH*, B, I, p. 131, 132. În ceea ce privește veridicitatea informației pe care o oferă acest document, am putea spune că ea poate fi catalogată drept îndoielnică, deoarece unul dintre editorii acestui act domnesc (Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603*, București, 1931, p. 38-39) arăta că originalul era rupt în partea dreaptă, iar, așa cum se vede și sus, din textul slav pe care l-am citat, nu este lizibil decât *по кж*, restul (*ци господства ми*) fiind completat de editorul *DRH* (de altfel, în volumul de documente al lui Gr. G. Tocilescu această completare nici nu apare).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 301, 302.

⁴¹ *Ibidem*, p. 308, 309.

⁴² *Ibidem*, p. 347. Deoarece documentul nu s-a păstrat în original, ci doar într-o traducere datând din secolul XIX, este imposibil de urmărit varianta slavonă a actului.

dădea un hrisov „preacinstului dregător al domniei mele, care este din casa domniei mele (s.m.) (прѣпочитанномѣ правителю господарства ми, иже въ къщи господарства ми), jupanului Lațco”⁴³; la 15 iunie 1493, Vlad Călugărul îl amintea într-un act domnesc pe un anume „Hranitul spătar”, dregător „încă și din casa domniei mele (s.m.) (пачеже из къще господарства ми)”⁴⁴. Câteva luni mai târziu, la 2 septembrie 1493, era menționat logofătul Staico, „preacinstul dregător și întâiul sfetnic, încă și din casa domniei mele (s.m.) (пачеже из къщи господарства ми)”⁴⁵, pentru ca peste nici o săptămână, la 10 septembrie, Vlad Călugărul să întărească mai multe posesiuni „preacinstului boier care este din casa domniei mele (s.m.) (прѣпочитенномѣ волѣринѣ, иже ест из къщи господарства ми), jupanului Neag gramatic”⁴⁶. Se observă că de data aceasta referirea se face la „preacinstul boier”, iar nu la „preacinstul dregător” domnesc. În anul următor, însă, un hrisov din 10 februarie 1494 era adresat „dregătorului din casa domniei mele (s.m.) (правителю из къщѣ господарства ми), jupanului Vladul spătar”⁴⁷.

Situația întâlnită în timpul domniei lui Vlad Călugărul se regăsește și când pe tronul Țării Românești urca fiul acestuia, Radu cel Mare. Asociat la tronul tatălui său încă din 1492⁴⁸, Radu cunoscuse cel mai probabil formularul diplomatic al ultimilor ani de domnie ai lui Vlad Călugărul. De aceea, la 27 ianuarie 1499, el dădea două sate „cinstului dregător al domniei mele, din casa domniei mele (s.m.) (честитомѣ правителю господарства ми, из къщѣ господарства ми), jupanului Stanciul comis”⁴⁹. La 3 mai 1502, Radu cel Mare întărea achiziționarea unei proprietăți de către un oarecare paharnic Șuica, „cinstul dregător, încă și din casa domniei mele (s.m.) (пачеже из къщи господарства ми)”⁵⁰. Relația domnului muntean cu familia respectivului boier era una apropiată, căci trei ani mai târziu, într-un alt act domnesc, tatăl boierului amintit mai sus era menționat ca „vlastelin al domniei mele”⁵¹. Același domnitor, la 15 iunie 1505, într-un alt document de danie, îl amintea pe „Tudor gramatic care este în casa domniei mele (s.m.) (Тѣдор граматик еже ест въ къщи господарства ми)”⁵². Alegerea sa pentru „casa domnească” ar putea fi justificată prin faptul că vreme de două decenii, între 1494

⁴³ *Ibidem*, p. 362, 363.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 386, 387.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 392, 394.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 396, 397.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 398, 399.

⁴⁸ Într-o danie din 29 august 1492, adresată mănăstirii Cutlumuz de la muntele Athos, Vlad Călugărul îi amintea pe „copiii noștri... Radul voievod (s.m.) și Mircea și Vladul” (*ibidem*, p. 371); vezi și C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 129; O. Iliescu, *Domni asociați*, p. 49.

⁴⁹ *DRH*, B, I, p. 475.

⁵⁰ *DRH*, B, II, p. 49.

⁵¹ *Ibidem*, p. 90.

⁵² *Ibidem*, p. 79, 80.

și 1514, acesta fusese diac, grămatic și logofăt și se ocupase cu scrierea hrisoavelor⁵³.

„Casa domnească” este amintită și în trei documente din timpul domniei lui Vlad cel Tânăr. Primul dintre ele datează de la 27 mai 1510 și este adresat „preacinstiului vlastelin al domniei mele, încă și din casa și cumnatul domniei mele (s.m.) (ПРЕПОЧЕТЕННОМЪ ВЛАСТЕЛИНЪ ГОСПОДСТВА МИ, ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЩЪ И ШЪРЪ ГОСПОДСТВА МИ), jupan Calotă fost vistier”⁵⁴. Acesta din urmă era, așa cum se arată și în respectivul hrisov, cumnat al domnului, el fiind căsătorit cu Neacșa, fiica lui Vlad Călugărul și sora lui Vlad cel Tânăr⁵⁵. Dincolo de relația pur oficială dintre domnitor și dregător, în acest caz, *casa domnească* putea căpăta și o altă accepție – aceea de *familie*. Celelalte două documente sunt adresate primului, datând de la 8 septembrie 1510, „cinstiului dregător, încă și din casa domniei mele (s.m.) (ЧЕСТИТОМЪ ПРАВИТЕЛЮ, ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЩЪ ГОСПОДСТВА МИ), jupanului Stanciul logofăt”⁵⁶, iar cel de-al doilea, datând de la 30 august 1511, „cinstiului dregător al domniei mele, încă și din casa domniei mele (s.m.) (ПОЧТЕННОМЪ ПРАВИТЕЛЮ ГОСПОДСТВА МИ, ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЩЪ ГОСПОДСТВА МИ), jupanului Vârjoghe slugerul”⁵⁷.

Alte câteva documente datează din timpul domniei lui Neagoe Basarab. Două dintre ele au fost adresate aceluiași Calotă din Slăveni, ruda și dregătorul lui Vlad cel Tânăr. Situația ar putea părea cel puțin stranie, deoarece, deși fusese cumnat al lui Vlăduț, Calotă apare vreme de opt ani ca mare vornic în sfatul lui Neagoe Basarab⁵⁸, știut fiind și faptul că acesta din urmă fusese principalul beneficiar politic al morții lui Vlăduț. Explicația o găsim în schimbarea orientării politice a lui Calotă, în momentul în care s-a dat lupta dintre Craiovești și Vlăduț la 23 ianuarie 1512⁵⁹; o variantă a *Letopiseșului Cantacuzinesc* arată că „niște boieri de-ai lui [Vlad cel Tânăr, n.m.] l-au viclenit și i-au tăiat capul”⁶⁰, în timp ce *Letopiseșul Țării Românești*, versiunea lui Macarie Zaim, adaugă: „iar Calotă vornicul și alți boieri l-au ucis pe Vlad-voievod tăindu-i capul”⁶¹. În aceste condiții, nu este de mirare că la 4 iunie 1512, Neagoe Basarab întărea o posesiune „cinstiului

⁵³ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVI)*, București, Edit. Enciclopedică Română, 1971, p. 98.

⁵⁴ *DRH, B, II*, p. 155, 156.

⁵⁵ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 39; C. Rezachevici, *op. cit.*, pl. I⁴.

⁵⁶ *DRH, B, II*, p. 167, 168.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 186, 187.

⁵⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 39.

⁵⁹ Radu-Ștefan Ciobanu (Vergatti), *Neagoe Basarab (1512-1521)*, București, Edit. Militară, 1986, p. 61.

⁶⁰ *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, [București], Edit. Academiei R.S.R., 1960, p. 20.

⁶¹ Virgil Câdea, *Letopiseșul Țării Românești (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, „Studii”, t. 32, 1970, no 4, p. 682.

boierului din casa domniei mele (s.m.), jupanului Calotă vel dvornic⁶², iar la 18 iunie 1517 dădea un alt act de danie aceluiași „cinstitului dregător al domniei mele și primului sfetnic, încă și din casa domniei mele (s.m.) (рочтеномѣ правителю господарства ми и пръвомѣ съветникѣ, пачеже из кжцѣ господарства ми), jupan Calotă mare vornic⁶³. Ajutorul militar consfințează însă o relație politică de durată între domn și dregătorul său. Ceea ce trebuie observat însă este faptul că nu fiecare boier „inclus” în *casa domnească* era și întru totul credincios domnului său. Se puteau înregistra „defecțiuni” și un caz concret îl regăsim în relația dintre Vlad cel Tânăr și acest Calotă vornic; „defecțiunea” este cu atât mai uimitoare cu cât cei doi se găseau într-o apropiată relație de rudenie.

Alte posesiuni erau confirmate de Neagoe Basarab, la 14 noiembrie 1516, „dregătorului domnii mele, mai vartos al casii domnii mele (s.m.), jupân Vladul ban⁶⁴, iar la 1 septembrie⁶⁵ și, respectiv, 29 octombrie 1517⁶⁶, lui Stanciul logofăt, boier „încă din casa domniei mele (s.m.)⁶⁷. La 4 mai 1518⁶⁸ și 28 ianuarie 1519⁶⁹, domnul Țării Românești întărea unele posesiuni „cinstitului vlastelin și primului sfetnic, încă și din casa domniei mele (s.m.) (пачеже из кжци господарства ми), jupanului Harvat mare logofăt”; era vorba de Harvat din Grozești, unul dintre apropiații lui Neagoe Basarab, în timpul căruia a îndeplinit dregătoriile de mare vistier și mare logofăt, acesta luând, după moartea domnului său, calea pribegiei în Transilvania⁷⁰.

Ultimele două documente din timpul domniei lui Neagoe Basarab sunt două danii, prima adresată marelui sluger Dragomir din Șuici, „dregător, încă și din casa domniei mele (s.m.) (пачеже из кжци господарства ми)”⁷¹, iar cea de-a doua unui

⁶² DRH, B, II, p. 204; documentul se păstrează, așa cum arată editorii DRH, numai sub forma unui rezumat la Arhivele Naționale București, *Condica mănăstirii Mislea*, nr. 466, f. 127v. și, de aceea, este imposibil să știm cum arăta textul în originalul slavon.

⁶³ DRH, B, II, p. 298.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 288; ca și în cazul altor documente anterioare, nici la acesta nu se păstrează originalul, ci doar o copie din secolul XIX (*ibidem*, p. 289); tocmai din această cauză, textul slavon nu poate fi verificat.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 306-307.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 307-310.

⁶⁷ În primul document din ultimele două menționate, textul în slavonă este пачеже из кжцѣ господарства ми (*ibidem*, p. 306), în timp ce în cel de-al doilea găsim următoarea formulare – пачеже из кжци господарства ми (*ibidem*, p. 308).

⁶⁸ *Ibidem*, 329-331.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 342-343.

⁷⁰ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 63; idem, *Sfatul domnesc și marii dregători*, p. 39.

⁷¹ DRH, B, II, p. 335, 337; documentul a fost datat de editorii DRH în perioada <ianuarie – august> 10, 1519. Nicolae Stoicescu (în *Dicționar al marilor dregători*, p. 54, 96) arăta că boierul căruia i se dădea dania era fratele lui Șuica, cel amintit anterior, la 3 mai 1502.

oarecare pârcălab Teatiu, cel pe care domnitorul îl numea tot „dregător, *încă și din casa domniei mele* (s.m.) (ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЩИ ГОСПОДСТВА МИ)”⁷².

Și din timpul domniei lui Radu de la Afumați se păstrează câteva documente în care este amintită „casa domniei mele”. Primul dintre ele, datând din 13 noiembrie 1525⁷³, constituie o danie domnească adresată marelui vornic Manea Perșanu⁷⁴ sau, împrumutând limbajul hrisovului lui Radu de la Afumați, „boierului domniei mele, *mai vârtos din casa domniei mele* (s.m.), jupanului Manii vel dvornic”⁷⁵. Acesta din urmă primea din partea domnului posesiunile unui anume Cârștian Șupuitul, care-și pierduse „avuțiile satele și țigani” în urma hicleției sale față de Radu de la Afumați⁷⁶.

La 30 mai 1526, domnul Țării Românești confirma o altă posesiune aceluiași vornic Manea, cumnatului său Tudor mare logofăt⁷⁷, precum și soțiilor lor Dumitra și Vlădaia⁷⁸, hrisovul fiind adresat „preacinstiților boieri și vlasteli ai domniei mele, *încă și din casa domniei mele* (s.m.) (ПРЕПОЧЕТИМ БОЛѢРОМ И ВЛАСТЕЛОМ ГОСПОДСТВА МИ, ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЩІМ ГОСПОДСТВА МИ)”⁷⁹. În ziua următoare, la 1 iunie 1526⁸⁰, Radu de la Afumați întărea mai multe sate și țigani marelui vistier Neagoe din Periș „și soției sale Caplea, cu fiii și fiicele sale... și cumnatului său jupan Staico și jupanului Pârvul cu fiii și fiicele sale”⁸¹ („preacinstiților boieri ai domniei mele, *încă și dregători din casa domniei mele* (s.m.) (ПРЕПОЧЕТИМ БОЛѢРОМ ГОСПОДСТВА МИ, ПАЧЕЖЕ И ПРАВИТЕЛІЕ ИЗ КЖЩЕ ГОСПОДСТВА МИ)”⁸²). Trebuie spus că boierii amintiți mai sus erau rude ale lui Radu de la Afumați – Caplea, soția vistierului Neagoe, și frații ei, Pârvu și Staico, erau veri ai lui Radu de la Afumați⁸³ – în acest caz, *casa* putând reprezenta, așa cum am văzut și mai sus, *familia* lărgită a voievodului. Ce este însă interesant că Neagoe din Periș a fost, alături de Drăgan postelnicul, cumnatul său, unul dintre boierii care l-au asasinat pe

⁷² DRH, B, II, p. 366, 367; acest document datează din 29 noiembrie 1519 (*ibidem*).

⁷³ *Ibidem*, p. 463-464; documentul s-a păstrat, așa cum arată editorii săi, într-o copie în condica mănăstirii Cozia, nici aici neputându-se verifica textul în slavonă.

⁷⁴ Vezi și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 69.

⁷⁵ DRH, B, II, p. 463.

⁷⁶ „... Cârștian Șupitul ș-au pierdut a sa bogătate cu vicleniia ca un răpitor, iar jupan Manea dvornicul le-au câștigat de la domnia mea cu dreaptă și credincioasă slujbă ce au slujit domniei mele” (*ibidem*, p. 463-464).

⁷⁷ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 98-99.

⁷⁸ DRH, B, III, p. 25-28.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 25, 26.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 28-35.

⁸¹ Despre acest boier, a se vedea Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 74-75.

⁸² DRH, B, III, p. 28, 32.

⁸³ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 74-75; George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, I (1389-1495), București, 1943, p. 320; I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, „Arhivele Olteniei”, an XI, 1932, nr. 61-62, p. 163, n. 520.

Radu de la Afumați, la 2 ianuarie 1529⁸⁴. *Letopisețul Cantacuzinesc* descrie evenimentele în modul următor: „... Neagoe vornecul și Drăgan postelnicul, ei au ridicat oaste pre ascuns pre capul Radului vodă. Décii când au prins de veste Radul vodă, el nu ș-au putut strânge oaste degrab, ci numaidecât au fugit cu fie-său, cu Vlad vodă, la banul Pârvul, la Craiova. Deci când au fost Radul vodă în orașul Râmnic, iar boiarii au ajuns pre Radul vodă, de l-au legat și i-au tăiat capul și lui și fie-său, Vlad vodă, și au perit amândoi în oraș în Râmnic, când au fost cursul anilor 7037”.⁸⁵ Cum am văzut și în cazul lui Vlad cel Tânăr, „selecția” pentru *casa domnească* nu era de fiecare dată cea mai reușită, uneori putând fi chiar fatală; un exemplu, în plus, este acest Neagoe din Periș.

„Casa domnească” este menționată de Radu de la Afumați într-un alt document, din 12 iulie 1526, atunci când domnul Țării Românești întârea mai multe sălașe de țigani „cinstitului boier al domniei mele, încă și din casa domniei mele (s.m.) (ПАЧЕЖЕ Е ИЗ КЖЦІМ ГОСПОДСТВА МИ) jupanului Radul marelui logofăt”⁸⁶.

Pentru domnia lui Radu de la Afumați, am lăsat la final un document din 12 iulie 1526. Ca majoritatea actelor domnești din Evul Mediu românesc, și acesta reprezintă un act de danie, acordat unui anume Radu Runcescu⁸⁷. Partea interesantă este că, după ce se înșiruie numele și dregătoria boierilor martori ai hrisovului⁸⁸, este scrisă formula clasică „ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЦА ГОСПОДСТВА МИ (așijderea din casa domniei mele, s.m.)”⁸⁹, ceea ce ar putea lăsa a se înțelege că toți boierii dregători ai acestui act domnesc făceau parte din „casa domnească”. Altfel spus, în acest caz prin „casă domnească” se înțelegea „sfat domnesc”.

Din timpul domniei lui Vlad Înecatul datează un alt document, de la 23 aprilie 1532, prin care domnul Țării Românești dădea „Craiova toată” „cinstitului vlastelin al domniei mele, încă și din casa domniei mele (s.m.) (pakiji is c7çim gospodstva mi) jupanului Hamza mare ban al Jiului și al Craiovei”⁹⁰. Un motiv al daniei și, s-ar putea spune, la nivel simbolic, a includerii lui Hamza în „casa domnească” era

⁸⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 55, 74-75; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 163, n. 520; C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 171-173.

⁸⁵ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 46; vezi și versiunea lui Macarie Zaim a *Letopisețului* (V. Căndea, *op. cit.*, p. 685).

⁸⁶ *DRH, B, III*, p. 44-45; despre acest boier, vezi Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 83-84, unde se arată că a fost mare logofăt în timpul domniei lui Radu de la Afumați, îndeplinind această dregătorie în mod alternativ cu Tudor din Drăgoești, cel amintit mai sus, la 30 mai 1526 (vezi *supra*).

⁸⁷ *DRH, B, III*, p. 37-38.

⁸⁸ „... jupan Pârvul ban al Craiovei și jupan Drăghici fost vornic și jupan Manea Perșanul mare vornic și jupan <Radul> [loc rupt în orig., n.ed.] fost logofăt și jupan Tudor mare logofăt și Neagoe vistier și Dragomir spătar și Danciul paharnic și Drăghici comis și Șerban stolnic și Badea și Dragul mari postelnici” (*ibidem*, p. 38).

⁸⁹ *Ibidem*, p. 38.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 196, 197; despre Hamza din Obislav, vezi Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 62-63.

reprezentat de „dreapta și credincioasa slujbă și cu vărsare a sângelui”, pe care marele ban o săvârșise pentru domnul Țării Românești⁹¹.

Un an mai târziu, Vlad Vintilă întârea, la rândul său, câteva posesiuni „cinstitului dregător, încă și din casa domniei mele (s.m.) (ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЦЮ ГОСПОДСТВА МИ) jupanului Barbu mare postelnic”⁹² [Barbu Detcovici⁹³, n.m.] și câtorva rude ale sale⁹⁴.

La 24 octombrie 1535, Radu Paisie întârea mai multe posesiuni marelui logofăt Vlaicu din Piscani, „cinstitului dregător al domniei mele, încă și din casa domniei mele (s.m.) (ПАЧЕЖЕ ИЗ КЖЦІ ГОСПОДСТВА МИ)”⁹⁵. Într-un final, relațiile dintre cei doi s-au deteriorat, deoarece, așa cum se artă în *Letopisețul Cantacuzinesc*, „Radu [Paisie, n.m.] voevod au tăiat pre hanul Toma și pre Vlaicul logofătul (s.m.)”⁹⁶. O dată în plus, cazul acestui boier arăta că relațiile stabilite în „casa domnească” erau deseori inconstante și nu durau o veșnicie.

În cea de-a doua jumătate a secolului XVI, în timpul domniei lui Petru cel Tânăr, găsim un alt exemplu de boier „de casă” în persoana boierului Ivan Noroce⁹⁷, cel care în deceniul VII al veacului XVI a fost mare postelnic și mare logofăt în Țara Românească⁹⁸. Printr-un document din 22 aprilie 1567, voievodul muntean confirma mai multe posesiuni în satul Răzvad „cinstitului stăpânitoriului și întâiului sfatnic, mai mult din casa domniei mele (s.m.), jupan Ivan vel logofăt”⁹⁹. Dacă avem în vedere că Petru cel Tânăr și Ivan Noroce erau cumnați, marele logofăt fiind căsătorit cu o soră a domnului¹⁰⁰, putem desprinde din nou, în acest caz, semnificația noțiunii de *casă* ca *familie*; astfel, pe cei doi nu-i lega doar o relație politică, a țării, ci și una de rudenie, a familiei lor.

⁹¹ DRH, B, III, p. 197.

⁹² *Ibidem*, p. 260, 261.

⁹³ Despre acest boier, vezi Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 31.

⁹⁴ DRH, B, III, p. 261.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 352, 354; despre Vlaicu din Piscani, vezi Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 104.

⁹⁶ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 48.

⁹⁷ Despre acesta, a se vedea Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 66-67.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ DRH, B, VI, p. 33; documentul a fost păstrat într-o traducere de la mijlocul secolului XVIII și, de aceea, nu se poate verifica textul original în slavonă. Nicolae Iorga, într-o ediție anterioară a documentului (*Documente privitoare la Ioan Noroce Logofătul și la Velica Noroce, prietena lui Mihai Viteazul*, în BCIR, vol. X, 1931, p. 97), transcrisese „cinstitului stăpânitorului și întâiului sfetnec al mai mare din casa domniei mele jupân Ivan vel logt.”

¹⁰⁰ Ivan Noroce era căsătorit cu Stana, fiica lui Mircea Ciobanul, așa cum reiese dintr-un document al lui Matei Basarab din 11 iunie 1634, în care este amintită doamna Stana, „fata răposatului Io Mircea voevod, care au fost jupâneasa lui Ivan Noroci *biv vel* logofăt” (George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, [București], Edit. Academiei R.S.R., [1961], p. 92); vezi și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 66, n. 2). Constantin Rezachevici (în *op. cit.*, planșa I⁴) consideră că Petru cel Tânăr și Stana erau frați vitregi numai după tată, Petru fiind, așa cum se știe, fiul Chiajnei, fiica lui Petru Rareș, în timp ce Stana se născuse dintr-o primă relație, necunoscută, a lui Mircea Ciobanul; înainte de Ivan, Stana fusese căsătorită cu marele vornic Barbu din Pietroșani, acesta din urmă murind în 1548 (*ibidem*).

Tot în a doua jumătate a secolului XVII, un alt domn al Țării Românești, Alexandru II Mircea, confirma, la 10 noiembrie 1570, satul Mărăcineni, „cinstiților vlastelini și dregători sfetnici, încă și din casa domniei mele (s.m.) (ПЛЧЕЖЕ ИСКЪЩЮ ГОСПОДСТВА МИН, jupan Ivașco mare logofăt și jupan Albul mare clucer și cu fiii lor”¹⁰¹. Aceeași situație pe care am întâlnit-o în documentul lui Petru cel Tânăr o regăsim și în hrisovul lui Alexandru II Mircea, deoarece cei doi boieri, frații Ivașcu și Albu Golescu¹⁰², se aflau în relații de rudenie cu domnul țării. Albu Golescu era căsătorit cu nepoata de frate a lui a lui Alexandru II Mircea, Irina, fiica lui Miloș II¹⁰³, în timp ce relația voievodului cu Ivașcu Golescu implica o „înrudire spirituală”, căci Alexandru II Mircea îl botezase pe Vlad, fiul lui Ivașcu¹⁰⁴. O dată în plus, în a doua jumătate a secolului XVI, prin *casă* domniei Țării Românești înțelegeau *familie*, aceasta putând cuprinde, pe lângă rudele de sânge, și pe cele spirituale, asimilate în cazul de față prin botez.

Accepțiunea *familială* a *casei* din care făceau parte cei doi frați Golescu nu excludea nicidecum semnificația *politică* a acesteia. Sunt binecunoscute evenimentele de la Jiliștea, când, în timpul ciocnirii oștilor lui Alexandru II Mircea cu cele ale lui Ioan vodă cel Viteaz, Ivașcu și Albu au fost „foarte bucuroși să-și pună capetele pentru capul domniei mele”, așa cum spunea într-un hrisov, din 30 ianuarie 1577, însuși domnul Țării Românești¹⁰⁵. „Și dacă nu s-ar fi întors ei atunci înapoi – relatează același act domnesc – cu lăncile în oastea moldovenilor, de au apărât capul domniei mele, iar capul domniei mele ar fi căzut. Deci, cinstitul dregător al domniei mele, jupan Albul marele clucer, el și-a pus capul acolo la vadul numit Râmna, lângă satul Jiliștea, pentru capul domniei mele”¹⁰⁶. Același

¹⁰¹ DRH, B, VI, p. 304-305.

¹⁰² Vezi despre ei, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 60-62.

¹⁰³ „†Apus-au doamna Erina, fiica răposatului Ion Miloș voevod și soția marelui viteaz a Albului marele clucer, celui înfrumusețat întru toate faptele bune ale creștinismului, în zilele bine cinstitorului Ion Alexandru voevod, în anul 7084 = 1576, luna februarie a 6-a zi” (inscripție din biserica mănăstirii Vieroș) (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI. Privilegii comerciale, scrisori domnești și particulare din arhivele Sibiului, Brașovului și Bistriței din Transilvania*, texte originale însoțite de traduceri și adnotațiuni istorice, București, 1905, p. 330). A se vedea și George D. Florescu, *Genealogia boierilor din Mărgineni din secolele al XV-lea și al XVI-lea*, în BCIR, vol. IX, 1930, p. 85; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 62; C. Rezachevici, *op. cit.*, planșa I².

¹⁰⁴ „Dă domnia această poruncă a domniei mele boierului domniei mele, jupan Vladul postelnic, fiul cinstitului dregător al domniei mele, jupan Ivașco mare logofăt, ca să-i fie satul anume Româneștii lui Țintea armaș, care sunt pe apa Argeșului, tot, peste tot hotarul și cu mori și cu tot venitul boieresc. Pentru că acest sat, Rumâneștii, au fost de moștenire lui Țintea armaș. Dar întru aceasta, Țintea armaș, el l-a pierdut cu rea hiclesie către domnia mea. Iar după aceea, *domnia mea am botezat pe Vlad postelnic* (s.m.) și la botez însumi domnia mea l-am dăruit și l-am miluit cu acest sat mai sus-zis Rumâneștii, ca să-i fie ocină de ohabă, lui neclintit, iar domniei mele pomană în veci” (DRH, B, VI, p. 302).

¹⁰⁵ DRH, B, VIII, p. 77.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

patetism răzbate și din piatra funerară a lui Albu Golescu ce i-a fost pusă la mănăstirea Vieroș; descriind aceleași evenimente de la Jiliștea, inscripția vorbește la persoana I: „... atunci toți credincioșii boieri ai domniei lui [Alexandru II Mircea, n.m.] lăsatu-l-au a-și pierde capul lui... Eu [Albu Golescu, n.m.] n-am uitat pâinea domniei lui, ci singur mi-am întors fața la vrăjmașii domniei lui și așa m-am sfârșit în luna aprilie a 24-a zi, în sfânta miercurea, în cursul anului 7082 = 1574. Și am avut atunci ani 23”.¹⁰⁷ În cazul de față, „casa domniei mele” îi cuprindea pe acei boieri credincioși, capabili „să-și pună capetele pentru capul domniei mele”, acei boieri care îl slujeau pe domn „cu vărsare de sânge”, expresie atât de des întâlnită în documentele domnești ale Evului Mediu românesc.

Un alt boier predilect pentru „casa domniei” lui Alexandru II Mircea a fost marele postelnic Stoica din Modruzești. El apare în această calitate mai întâi într-un prim hrisov datând de la 5 mai 1571, documentul domnesc fiind adresat „cinstitului dregător al domniei mele, *încă și din casa domniei mele* (s.m.) (**НАИПАЧЕ ИЗ КЪЩИ ГОСПОДСТВА МИ**), jupan Stoica mare postelnic”¹⁰⁸; a doua oară, acesta este amintit la 12 august 1575, formularea domnească de adresare fiind aproximativ aceeași – „cinstitului dregător al domniei mele, *încă și din casa domniei mele* (s.m.) (**НАИПАЧЕЖЕ ИЗ КЪЩИХ ГОСПОДСТВА МИ**), jupan Stoica mare postelnic”¹⁰⁹; a treia oară, la 15 februarie 1576, Alexandru II Mircea confirma cumpărarea unui țigan de către „cinstitul vlastelin și întâiul sfetnic, *încă și din casa domniei mele* (s.m.) (**ПАЧЕЖЕ ИЗ КЪЩИ ГОСПОДСТВА МИ**), jupan Stoica marele postelnic”¹¹⁰.

La fel ca și în cazul prezentat mai sus, Alexandru II Mircea era într-o relație de rudenie, de data aceasta indirectă, cu marele postelnic Stoica. Veriga ce intermediază această rudenie sunt tot frații Golești, deoarece mama acestora se recăsătorise cu marele postelnic Stoica¹¹¹. O dată în plus, în timpul domniei lui Alexandru II Mircea, *casa domnească* avea în componența sa și diverse rude ale domnitorului.

Din vremea lui Alexandru II Mircea datează un alt document, prin care voievodul Țării Românești confirma mai multe posesiuni „preacinstitului dregător și prim sfetnic și *încă din casa domniei mele* (s.m.) (**НАИПАЧЕ ИЗ КЪЩА ГОСПОДСТВО МИ**), jupan Dobromir, mare ban al Craiovei”¹¹². Prezent o lungă perioadă de timp în sfatul domnesc al lui Alexandru II Mircea, dar și în cel al fiului său, Mihnea Turcitul, Dobromir a fost, așa cum sublinia Nicolae Stoicescu, „singurul dregător

¹⁰⁷ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 328-329.

¹⁰⁸ *DRH, B, VII*, p. 33.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 331, 332.

¹¹⁰ *DRH, B, VIII*, p. 8, 9.

¹¹¹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 93; la 14 mai 1573, Alexandru II Mircea o amintește pe Caplea din Golești cu dregătoria soțului ei – „... dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele *jupânésii Caplei marea postelniceasă* (s.m.)” (*DRH, B, VII*, p. 180; vezi și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 93).

¹¹² *DRH, B, VII*, p. 34, 35.

care apare atât de mult timp cu titlul de ban și f[ost] ban”¹¹³; de aceea, includerea sa în *casa domnească* nu poate ridica mari semne de întrebare. Ultimul boier „de casă” al lui Alexandru II Mircea a fost un anume Preda paharnic, căruia, la 15 aprilie 1577, domnul Țării Românești i se adresa ca „boierului domniei mele, *însă din casa domniei mele* (s.m.) (УБАЧЕ УТ ИЗ КЪЩА ГОСПОДСТВА МИ)”¹¹⁴, confirmându-i mai multe posesiuni.

Următoarele documente analizate datează din vremea domniei lui Mihnea Turcitul. La fel ca și în cazul Vlad Călugărul, Radu cel Mare, și Alexandru II Mircea și-a asociat la tron pe fiul său Mihnea Turcitul¹¹⁵. Este foarte posibil ca acesta din urmă să fi intrat în contact cu logofeția tatălui său încă din perioada în care a fost asociat¹¹⁶ și, în felul acesta, formularul redactării documentelor să-i fi devenit foarte familiar. În câteva rânduri, boierii „din casa” apar și în hrisoavele sale. Primul caz foarte interesant se găsește într-un document din 15 aprilie 1579, prin care Mihnea Turcitul confirma unele posesiuni „cinstului dregător și vlastelinului, *încă și din casa domniei mele* (s.m.) (ПАЧЕЖЕ ИС КЪЩИ ГОСПОДСТВА МИ), jupan Mitrea marele vornic”¹¹⁷. Este vorba de Mitrea din Hotărani, unul dintre boierii care făcuseră servicii foarte importante atât lui Alexandru II Mircea, cât și lui Mihnea Turcitul. El a făcut parte dintre boierii care au întrerupt meteorica domnie a lui Vintilă vodă, *Letopisețul Cantacuzinesc* arătând: „Alexandru vodă au trimis pe o seamă de boieri ai lui cu oaste, anume: Dragomir dvornicul, i *Mitrea comisul* (s.m.), i Bratul păharnic, i Ion pârcălabul, de au lovit pre Vintilă vodă și pre acei lotri fără de veste. Și atunci au perit Vintilă vodă și aici lotri toți”¹¹⁸. Același boier a adus steagul de domnie pentru Mihnea Turcitul; în același izvor narativ menționat mai sus găsim: „Mihnea vodă au rămas în locul tătâne-său domn. Și au trimis pre *Mitrea vistierul* (s.m.) și i-au adus steag de la Poartă”¹¹⁹. Prezența lui în „casa domnească” se explică, astfel, prin apropierea instituțională față de cei doi domni ai Țării Românești.

La 26 septembrie 1580, Mihnea Turcitul îl amintea pe „cinstitul boiarin și *mai vârtos din casa domniei mele* (s.m.), jupanul Stanciul vtorăii logofăt”¹²⁰. Așa

¹¹³ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 52.

¹¹⁴ *DRH, B, VIII*, p. 92, 93.

¹¹⁵ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 270-271, cu bibliografia respectivă.

¹¹⁶ Dovadă în acest sens este și actul lui Mihnea de la 2 septembrie 1576, perioadă în care era încă asociat la tronul tatălui său (D. Năstase, F. Marinescu, *Les actes roumains de Simonopetra (Mont Athos). Catalogue sommaire*, Athènes, Manoutios, p. 10-12).

¹¹⁷ *DRH, B, VIII*, p. 304, 305.

¹¹⁸ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 52; a se vedea și descrierea evenimentelor făcută de către cronicarul Radu Popescu: „Iar Alixandru-vodă au trimis înainte pe Dragomir vornece și Mitrea comis, Bratul păharnic și Ion pârcălab, cu oastea la București, la Vintilă-vodă, să-l lovească; și, mergând la București, i-au lovit și atunci au perit Vintilă-vodă și lotrii aceia” (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, București, Edit. Minerva, 1984, p. 76).

¹¹⁹ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 52.

¹²⁰ *DRH, B, VIII*, p. 527; la fel ca și alte cazuri citate anterior, și acest document s-a păstrat într-o traducere ulterioară, accesul la originalul slavon fiind imposibil.

cum a arătat Nicolae Stoicescu, „*al doilea logofăt...* era un dregător destul de însemnat, fiind menționat uneori ca martor al sfatului domnesc și foarte adesea ca ispravnic al poruncilor domnești”¹²¹. Așadar, nici alegerea pentru „casa domnească” a acestui Stanciu nu fusese arbitrară, ci ea se baza tot pe o relație directă domn–dregător.

Pentru secolul XVI, în Țara Românească, un ultim document important datează de la 7 octombrie 1594¹²², din timpul domniei lui Mihai Viteazul. Încă de la început trebuie spus că actul domnesc este îndoielnic, deoarece divanul care apare în acest document are componență diferită față de celelalte divanuri ale lui Mihai Viteazul¹²³. Hrisovul este adresat „preacinstiului dregător și *mai ales din casa domniei mele* (s.m.) (НАИПЧЕ ИС КЪЩИ ГОСПОДСТВО МИ) jupan Andronie vistierul”¹²⁴ și constituie confirmarea domnească a unei danii făcute de acest boier către o mănăstire. Identificarea vistierului Andronie ridică ceva probleme, deoarece informațiile pe care le avem despre el sunt oarecum confuze. Acesta ar putea fi „jupan Andronic vistierul”, „cinstiul dregător al domniei mele”, amintit într-un act domnesc din 19 mai 1594¹²⁵, o posibilă rudă a lui Mihai Viteazul, căruia i-a făcut „«multă» slujbă dreaptă și credincioasă”¹²⁶. Ceea ce interesează cu predilecție este faptul că formula în care apare „casa domnească” este cea clasică, pe care am prezentat-o în documentele anterioare.

La finalul celui de-al doilea model, cel al „boierilor din casa domniei mele”, trebuie amintită și opinia lui Nicolae Stoicescu, cel care a arătat că termenul respectiv – *boierul din casa domnească* – a desemnat „la început pe dregătorii, mai mici și mai mari, care prestau slujbă domnului sau la curtea domnească, în «casa» domnului țării; calitatea de a face parte din «casa» domnului s-a atribuit apoi și unor mari dregători ai țării, care erau foarte apropiați de domn, iar uneori chiar unor rude”¹²⁷. La sfârșitul secolului XV și pe parcursul celui următor, *casa domnească* dobândește o conotație pur umană, în ea intrând boierii și dregătorii domnului. Într-o primă fază, aceștia puteau fi slujitori apropiați ai voievodului, iar mai târziu, chiar marii dregători ai țării (marele ban, marele logofăt sau marele vornic). Deși în *casă* intrau, de regulă, boierii cei mai credincioși, „selecția” acestora era uneori defectuoasă, din rândurile lor alegându-se uneori trădătorii și criminalii domnești. În secolul XVI, domnul putea include în *casa domnească* și boieri cu care avea legături de sânge.

Câteva fragmente de cronică în care apare „casa domnească” se găsesc în *Letopiseșul Cantacuzinesc* și în *Letopiseșul Țării Românești*, varianta Macarie Zaim. În primul dintre cele două izvoare, cronicarul descrie descălecatul lui Radu Negru în

¹²¹ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători*, p. 176.

¹²² *DRH, B, XI*, p. 587-589.

¹²³ Observația aparține editorilor *DRH (ibidem)*, p. 589).

¹²⁴ *Ibidem*, p. 587, 588.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 71.

¹²⁶ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 41.

¹²⁷ *Idem, Sfatul domnesc și marii dregători*, p. 38.

felul următor: „Iar când a fost la cursul anilor de la Adam 6798, fiind în Țara Ungurească un voievod ce l-au chemat Radul Negru voievod, mare herțeg pre Almaș și pe Făgăraș, ridicat-s-au de acolo cu *toată casa lui* (s.m.) și cu mulțime de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot féliul de oameni, pogorându-se pre apa Dâmboviții, început-au a face țară noao”.¹²⁸ Asupra acestui fragment se impun observații. În primul rând, fiind redactată în secolul XVII, textul este anacronic. Conducătorii politici ai Țării Românești cu care cronicarul intrase în contact direct în veacul XVII purtau titlul de *domni*; am urmărit mai sus care era raportul stabilit între *domn* și *casă*. Anacronismul vine tocmai din faptul că autorul *Letopiseșului Cantacuzinesc* îl numește pe Radu Negru *voievod* și *mare herțeg*, dar, în același timp, vorbește de *casa* sa. Ce anume va fi reprezentat aceasta în viziunea cronicarului este dificil de intuit; cel mai probabil *casa* trebuie să fi avut o simbolistică umană, deoarece mai jos sunt enumerați cei care l-au însoțit pe Radu Negru în *descălecatul* său – „rumâni, papistași, sași, de tot féliul de oameni”¹²⁹.

Al doilea fragment interesant se găsește tot în *Letopiseșul Cantacuzinesc*. El face referire la conflictul dintre Vladislav III și Pârveu II Craiovescu¹³⁰. „Și au venit Vădislav vodă domn Țării Românești cu steag; și au venit toți boierii de s-au închinat lui Vădislav vodă. Și când au fost apoi, au venit și Pârveu, banul de la Craiova, cu mulți voinici aleși și s-au închinat lui Vădislav vodă. După acéia Vădislav vodă ș-au bătut joc de Pârveu banul și au zis să fie postelnic în casă, și puse alt boier mare ban mare în locul lui (s.m.). Iar când au fost preste noapte, iar Pârveu ban au fugit înapoi la voinicii lui. Deci când au fost apoi, s-au întors curând cătră Vădislav vodă și au fugit Vădislav vodă peste Dunăre”.¹³¹ *Letopiseșul Țării Românești*, varianta Macarie Zaim, descria evenimentele aproximativ la fel: „Iar când a luat acesta [Vladislav III, n.m.] domnia, s-a dus în Țara Românească și locuitorii țării au venit toți și i s-au închinat lui. În sfârșit, Pârveu, banul Craiovei, a venit cu mulțime de ostași și s-au închinat lui, el și ai săi. Dar domnul și-a bătut joc de Pârveu banul și i-a spus că rămâne postelnic în casa lui, căci o să facă pe un alt boier ban în locul lui la Craiova (s.m.). Pârveu s-a mâniat și seara a fugit Pârveu și s-a dus noaptea cu tinerii care îl însoțeau și după un ceas s-a întors cu ostașii săi și s-a războit cu Vădislav-voievod. Domnul a fugit de cealaltă parte a Dunării, pentru că l-a biruit banul”¹³².

¹²⁸ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 2.

¹²⁹ În Moldova secolului XVII, secol în care am văzut că s-a scris și *Letopiseșul Cantacuzinesc*, Miron Costin arăta că, după urcarea definitivă pe tron a lui Gheorghe Ștefan, în dauna lui Vasile Lupu, primul a trecut la „pedeapsa și stângerea casei lui Vasile vodă”, omorându-i „pre oamenii de casa lui”; printre aceștia se găseau și „Alexandru păharnicul și... Enachie comisul, feciorii lui Gavril hatmanul, nepoții lui Vasile vodă (s.m.), [pe care, n.m.] cu mari munci i-au omorât la Buciulești” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 168; vezi și *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1610–1711/1716)*, coord. Virgil Cândea, secr. șt. Constantin Rezachevici, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 160). Așadar în cazul lui Miron Costin, *casa* putea însemna *familie*.

¹³⁰ Despre acest boier, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 46.

¹³¹ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 45-46.

¹³² *Letopiseșul Țării Românești*, ed. V. Cândea, p. 684.

Motivul conflictului dintre cei doi a fost, așa cum reiese din cele două izvoare, atitudinea lui Vladislav față de Pârveu, în momentul când acesta din urmă a venit alături de ceilalți boieri să se închine noului domn. În cele două letopisețe se scrie că Vladislav III „ș-au bătut joc de Pârveu banul și au zis să fie postelnic în casă” („și-a bătut joc de Pârveu banul și i-a spus că rămâne postelnic în casa lui”), afirmații ce ar putea fi interpretate în sensul că schimbarea unui boier din dregătoria de *ban* și numirea sa în cea de *postelnic (în casa domnească)* echivala, în epoca respectivă, cu o degradare sau, așa cum se arată în *Letopiseț*, cu o „bătaie de joc”. Nicolae Stoicescu a făcut o diferențiere netă între dregătoriile de ordin public și militar și cele de la curtea domnească, banul făcând parte din prima categorie, iar postelnicul din cea de-a doua¹³³. Altfel spus, în cazul de față, în *casa domnească* puteau intra acei dregători ce dețineau diverse slujbe la curtea domnească¹³⁴.

Scurta examinare a celor câtorva fragmente de cronică prezentate mai sus sugerează că, în cazul de față, în *casa domnească* puteau intra dregătorii care îndeplineau unele servicii personale la curtea domnului.

La finalul acestei analize a „casei domnești”, se poate afirmă că prin aceasta se putea înțelege sfera de influență a domnului, constând din patrimoniu, boieri apropiați și slujbași, uneori boierii putându-se afla în diverse grade de rudenie cu domnul. În linii mari, componenta umană a „casei domnești” corespunde acelor *familiares* din Evul Mediu occidental¹³⁵.

Rulership and “House of Rulership” in Wallachia Etymology and Historical Significance (14th-16th centuries)

Abstract

The most important political institution from the Romanian Middle Ages is *domnia*, an institution that finds its etymological roots in the word *domn* (prince); the Romanian *domn* comes from the Latin *dominus*, which meant the master or the holder of the house. To understand what *domnia* meant, one must understand how the princes from Wallachia imagined their house. The documents issued by the political sovereigns from Wallachia and some fragments of the Romanian chronicles describe the “house” either as the prince’s court or larder (in a word, his patrimony) or his *familiares* (his noblemen or court officials, who could be in several situations, the prince’s relatives).

Key words: House of Rulership, Walachia, political institution, Rubership

¹³³ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători*, passim.

¹³⁴ Despre atribuțiile „de casă” ale postelnicului, vezi *ibidem*, p. 266-267.

¹³⁵ Comparativ, pentru o imagine a acestor *familiares* în regatul maghiar medieval, a se vedea Pál Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, translated by Tamás Pálosfalvi, English edition edited by Andrew Ayton, London – New York, I. B. Tauris, 2005, p. 126-128.